

ВИДЕН РЕВОЛЮЦИОНЕН ПОЕТ

75 години от рождението на Христо Радевски

Младен Исаев

Дистанция от половин век ни дели от времето, когато Христо Радевски с първата си книга „Към партията“ извърши безпрецедентна демонстрация: с поетическо слово високо декларира кръвната си свързаност с партията на българските комунисти. У нас никой дотогава не беше правил това. Естетите от буржоазния лагер, чийто слух беше свикнал на „изтънчени“ слова, направиха иронична гримаса и мълчешком я отминаха: „болшевишка пропаганда“. . . А хората, от чието име говореше поетът, приеха поезията му като откровение. Лявата критика я отбеляза като новаторско явление. Георги Бакалов писа: „Радевски разрешава на практика въпроса за партийността на поезията. Именно в това отношение неговата сбирка стои на по-горен етап от сбирката на Смирненски. Както някога ние възторжено поздравихме сбирката на Христо Смирненски „Да бъде ден!“ като празник на улицата на пролетарската поезия, така и днеска в стихосбирката на Христо Радевски „Към партията“ ние с радост трябва да посочим най-високия пункт, до който в тоя момент е достигнала нашата пролетарска поезия.“ По-късно и Тодор Павлов високо оцени поезията на Радевски. За стихосбирката му „Пулс“ и Никола Вапцаров написа възторжен отзив.

Времето е най-неподкупният съдник за художествените ценности и неговата дума е безапелационна. А половин столетие е достатъчен срок да се утвърди или отрече едно творческо дело, каквото е поезията на Христо Радевски.

Историята по най-категоричен начин потвърди, че вярата в жизнената правда на комунистическия идеал, във великата мисия на партията не е била безплодна мечта, а реална перспектива. Затова стиховете на Радевски, посветени директно на партията, останаха да живеят в превратностите на времето. И трябва веднага да се каже, че те живеят не само защото са тематично партийни, а защото комунистическата мечта в тях е изразена със средствата на истинската поезия от един оригинален творец.

Може би странно звучат на съвременния млад читател категоричните твърди тонове, в които почти не се долавя интимна, „дебеляновска“ нотка. Да, действително, в онова вълче време поетът е станал трибун на голямото народно чувство на признателност към партията, която ръководи революционната освободителна борба.

Тук ще си позволя да отворя една скоба. Не само сега, а и тогава, когато пишехме своите партийни стихотворения, аз изпитвах вътрешно смущение от митологизирането, обожествяването на партията, което звучи в поезията на Радевски (. . . „единствен бог за мен е Тя“) и в стихотворенията на много други автори. И като реакция срещу това фетишизиране, несъзвучно според мене с

марксистко-ленинското учение, в стихотворението си „Пролетарската партия“ (1931) аз пиша: „ти не си за нас божествен идол, на когото във вяроност се кълнем. . .“

И друго нещо в стихотворението на Радевски не можех да приема, ако се вземе в буквалния смисъл:

„аз знам, аз вярвам, че си права,
когато съгрешиш дори!“

Историята, особено през последните десетилетия, е показала, че и партията може да греша, но нейното достойнство е в това, че има кураж и сили да признае и поправи грешките си.

Христо Радевски като високоталантлив поет има зад гърба си поетическо творчество, създадено през дълъг период от време, дълбоко просмукано с огнения дъх на епохата. Най-ценното от него е запазило първичната си сила. То по право заема почетно място в съкровищницата на нашата революционна социалистическа поезия (смятам, че терминът *пролетарска* има само историческо значение и не подхожда за съвременните писатели).

Препрочетох отново поезията на Христо Радевски и тя ме върна в атмосферата на ония далечни години, когато навлизаме — цяло литературно поколение — в литературата. Това беше време на суров, непримирим класов двубой след кървавите събития от 1923 и 1925 г. Партията на българските комунисти, понесла тежки рани, но неповалена, беше станала за нас единственото упование, вяра, надежда, бъдеще. Смисъл на живота ни. Това трудно може да се разбере от днешното младо поколение. Трябва да може човек да се пренесе в ония страшни времена на чудовищна жестокост, на осквернени морални устои, на непрогледно притъмнели хоризонти пред бъдещето, за да разбере как пред нас като огромно, неповалено слънце се открояваше на хоризонта страната на Съветите и комунистическият идеал — като спасение и вяра в бъдещето.

Христо Радевски беше първият между нас, който с убедителни поетически слова успя да изрази нашата дълбока и несъкрушима вяра в историческата правда и мисъл на комунистическата партия да изведе потиснатия свят на спасителния бряг. Тогава неговото стихотворение „Към партията“ наистина звучеше като откровение на един мъжествен дух, запленил от комунистическия идеал.

Поезията на Христо Радевски не е останала без внимание от критиката, макар че поетът твърди: „критиците не ме обичат. . .“ По-вярно е друго: оценките на критиците често са били диаметрално противоположни — от извисената без мярка оценка на Георги Бакалов до мненията на някои съвременни критици от „артистичното“ направление, които намират, че поезията на Радевски „в наше време е излязла от естетическо употребление“. Имаше и други противоположни критици, които отричаха или утвърждаваха ту един, ту друг период, ту една, ту друга негова книга, критици, общо взето, субективни и в много отношения несправедливи. Всичко това говори, че в действителност творчеството на този наш изтъкнат революционен поет и до ден днешен не е намерило една напълно обективна и справедлива в исторически и идейно-естетически аспект оценка. Очевидно това е накарало поета да напомни за решаващата дума на фактора време при окончателната оценка на творческите дела:

Над нас стои всемоощен властелин —

един единствен съдник —

времето.

Най-малко авторът на тази статия би си въобразил, че може да даде справедлива и точна оценка на такова сложно и богато явление, каквото е творче-

ството на Христо Радевски. Не мога обаче да не изразя недоумението си, че досега това не е сторено, както подобава, от литературната ни критика. . .

Христо Радевски като поет дойде в българската революционна литература след Смирненски и Гео Милев, след поетите на септемврийския погром Разцветников и Фурнаджиев. Дойде в периода на новия революционен възход от края на 20-те и началото на 30-те години. Заедно с Радевски на попрището на пролетарската поезия (за тогавашното време терминът подхожда) се изяви внушителна група от млади и по-възрастни революционни поети — Николай Хрелков, Камен Зидаров, Ламар, Никола Ланков, Ангел Тодоръв и др. Групирани около „РЛФ“, поетите комунисти, между които най-изтъкнатата фигура беше Радевски, кръвно свързани с комунистическата партия, се ръководеха от амбицията да създадат в духа на традицията на Христо Смирненски поезия класово-партийна, революционна, новаторска.

Онова, което силно отличава поезията на Радевски от лириката на редица негови съвременници, е нейната политическа заостреност, зрелост и яснота на мисълта, новаторски изразни средства, динамичен стих, твърди мъжествени интонации, революционен патос. Радевски пръв в българската поезия въведе понятието *партия*, понятие, което по отношение на буржоазните партии буди най-долни асоциации: карьеристични котерии, жадни за власт, грабежи и лично облагодетелствуване. Комунистическата партия дълго беше обрисвана от буржоазната пропаганда с епитети като „разрушителна“, „неморална“ сила. А дойде един поет, който почти с религиозно преклонение пред нейното величие я възпя като нещо най-свeto и свято, упование и надежда на милионите. . .

Възможно е сега партийните стихотворения на Радевски от началото на 30-те години да не действуват на младите поколения така, както нас са вълнували някога. Но съм убеден, че стихотворение като „Любов“ не може да не вълнува с дълбокия си и чист лиризъм всяко жадно за правда и красота сърце:

Аз не те споменавам.

Прости ми.

И не мога да те назова.

Но в сърцето ми твоето е име,
на езика ми парят слова,
пълни с обич и нежност към тебе.

.....

Колко чисто,

пленително свети

твоят поглед —

бездънно дълбок!

Той прозира далеч в вековете,
той сияе —

и нежен и строг!

.....

И до днес не едно изпитание
ми наложи живота суров.

Но дълбока и чиста остана
моята двайсетгодишна любов.

.....

Моя вярна,

и моя любима,

ти го виждаш и знаеш сама:
има обич

и вяроност има

и на нашата грешна земя!

И когато над нас се навежда
на войната ликът озверен,
аз се питам:
с каква ли надежда
и любов
бих без тебе живял?

С това класическо стихотворение, написано в 1942 г., Радевски изразява огромната и беззаветна любов на стотици хиляди хора в партията на комунистите, в чието лице те виждаха своята спасителка от безчовечната жестокост на стария свят, могъща морално-етична сила.

Разбира се, Радевски не възпяваше единствено партията. С течение на времето неговите мотиви и теми се разширяваха, обогатяваха, придобиваха нова, по-зряла и задълбочена трактовка. Но до каквато и тема да се докоснеш, поетът я интерпретираше от позициите на своето комунистическо верую.

Като поет-революционер, по природа непримирим и рязък, той с гневни слова атакува всички античовешки черти и прояви на буржоазното общество, носителите на вълчия морал, жестокостта, насилието, тъпотата, алчността. В изливането на своя справедлив гняв поетът не подбира „деликатни“ слова, често е до крайност груб и суров:

София — мрачна, вулгарна убийца!
София — с черен фрак и ръкавици!
Плюй ти, развратнице, в своя вертеп!

И рязък може да е моят глас.
Но как да се разливам в ласките,
когато бродят хищници след нас
и зъбят се зад своите маски те?

По същото време Радевски се насочва към наши изконни светини — като славното минало на България, националните ни герои и просветители. Поетът намира най-топли думи на признателност към героите и мъчениците и слова на дълбоко презрение към тираните и потисниците. Тревога изпълва душата на поета, когато вижда да „пълзи отровен гъст барутен дим“ и когато хитлеристките пълчища като отровни змии оплитат земята ни:

Каква ще бъде твоята бъднина,
страна на Левски и на Ботева,
когато веят чужди знамена
и чужди песни пеят „патриотите“?

Според мене най-зрялата, най-ярката и значителна книга на Радевски е „Въздух не достигаше“. В нея талантът на поета е достигнал недостигани от него дълбочини. Тук тревогата на комуниста, патриота и човека пред жестоките сили на мрака и разрушението и вярата в крайната победа на правдата се намерили неповторим поетичен израз. Малката баладична поема „Мечта“, тревожната любовна изповед „Писмо“ и още редица стихотворения от тази книга са класически творби на революционната поезия, отличаващи се с дълбоко интимно звучене. Не мога да издържа на изкушението да не цитирам края на великолепно „Писмо“:

Не бе живот.
А жажда за простор.

Оспорвах си вселената две ери
и ние ще загинем в този спор.

Но в този спор,

през дим и пепелища,
през глад и студ, и гняв окървавен,
като небе през тежък дъжд се вижда
денят — дълбокият и вечен ден.

Той иде — груб и нежен, и обилен.

Той иде с електрика и метал.

Срещни го ти

и дай му своята сила
и знай, че аз за него съм мечтал.

Рядко се срещат в българската поезия такива творби, където във велико-
лепна сплав е съчетано общественото и интимното. Нещо ботевско има в тези
строфи.

Наистина в лириката на Радевски не преобладават сложни лирически асо-
циации и нюанси, пишна метафоричност, меки лирически тонове. Присъщо на
неговия талант е категоричният, пряк и ясен изказ, мъжествената интонация,
доминиране на умната мисъл пред чувството. Стихът му е раздвижен, динами-
чен и твърд. Тук ясно проличава школата на неговия кумир Владимир Маяков-
ски и на българските му учители Ботев и Смирненски.

Но поетът има и редица стихотворения с интимно звучене, които засягат
някои от „вечните“ проблеми: смисъла на човешкия живот, възхищението на
човека пред величието и красотата на природата, любовта, смъртта, безсмър-
тието на творческото човешко дело. . . В най-добрите му интимни творби се
чувствуват освен философски обобщения истинска лирическа топлина. Ето
един малък пример:

Сълзи

Валя през цяла нощ, а сутринта
земята беше весела и чиста,
и сръчно някаква ръка в нощта
нанизала бе клоните с мъниста.

Но утрото въздъхна и за миг
лек вятър поразклати дървесата.

Макар че бе денят с възторжен лик —
безброй сълзи поръсиха земята.

1961

И в годините след революцията Радевски продължи с успех поетическото
си дело и създаде нови зрели творби. Невъзможно е в тази кратка статия да
бъдат разгледани те.

Не може обаче да не се отбележи, че през този период поетът отдаде творче-
ските си сили предимно на сатирата и на мемоаристиката.

Революцията дойде да разчисти пътя за раждането на един нов, високоху-
манен, чист и нравствен свят. А се оказа, че пътят към този свят е невероятно
сложен и труден, че много от мизмите на старото общество продължават да
травят атмосферата, че понякога под прикритието на комунистическия идеал
се вършат антихуманни дела. Всичко това не може да не предизвика справедли-
вия гняв на поета, който цял живот беше живял и творил в името на голямата
човешка правда.

С присъщата си гневна категоричност с остри сатирични творби Радевски бичува многобройните чужди на новия живот прояви: кариеризъм, алчност, бюрократизъм, тъпота и простация, клеветата, завист, властолюбие, подлост и угодничество, бездушие към човека, гравдомания и толкова още прояви, не присъщи на един истински хуманен свят. В сатиричното слово на поета няма мекота и полутонове — то е гневно, категорично и унищожително. И, разбира се, дълбоко убедително и справедливо.

Най-хубавото от лириката и сатирата на Христо Радевски е ценен влог в съкровищницата на националната ни литература. То получи утвърждаване от най-високата инстанция — времето.